

wantij

februari 2025 | nummer 154 | jaargang 42 | nr. 1

40 jaar ZMf én verder

Inhoud

3	40 jaar ZMf én verder: rood, oranje, groen Willem de Weert
4	De docent en de danser: zeven jaar directeur, veertig jaar ZMf Ira von Harras
6	Open Oosterschelde ommekeer in denken over natuur Leo Dalebout
10	Veertig jaar ZMf én verder: 1984 - 1999
11	Boer en consument komen dichterbij elkaar Loes de Jong
15	Veertig jaar ZMf én verder: 2000 - 2014
16	Gerda Spaander nam menigeen de maat Maya van Kempen
18	Twee huizen en toch een lage voetafdruk Gerda Spaander
19	Het donker begeren en liefhebben Maya van Kempen

20	Durf te denken Maya van Kempen
21	Energie van wind en zon nabij de bron Willem de Weert
23	Kernenergie is niet dé oplossing Willem de Weert
24	Veertig jaar ZMf én verder: 2015 - 2024
25	Veertig jaar vooruit. Zeeland in 2064, gezien door Erwin, Merel en Sal Marloes Matthijssen
29	Veertig jaar ZMf én verder: 2025 - 2064
30	Wordt ZMf misbaar? Guido Krijger
31	Berichten
32	Sluiterijd Loes de Jong

Colofon

Het Wantij is 'de draaiing of stilstand in het water, waar vloedstromen elkaar ontmoeten.' Wantij is een uitgave van ZMf. Het blad wordt naar de leden van ZMf verstuurd. Bijdragen kunnen in overleg met de eindredacteur worden ingediend. Auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikel. Plaatsing in dit blad hoeft niet te betekenen dat de vermelde meningen het inzicht van de redactie, het bureau of het bestuur van ZMf weergeven.

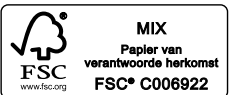
Redactie:
Leo Dalebout, Loes de Jong, Maya van Kempen, Peter Louwerse, Elles van der Klooster (secretariaat) en Willem de Weert (eindredactie). Met medewerking van Guido Krijger, Ira von Harras, Marloes Matthijssen, Gabi Sinke en Gerda Spaander.

Redactiesecretariaat:
ZMf, Kousteensdijk 7, 4331 JE Middelburg
T. 0118 - 654 180 | E. wantij@zmf.nl.

Fotografie:
Loes de Jong, tenzij anders vermeld.

Vormgeving en productie:
Nilsson Agency, Goes.

Voorpaginafoto:
Dijkovergang Westerschelde Baarland.

40 jaar ZMf én verder: rood, oranje, groen

Willem de Weert, eindredacteur van Wantij.

Middelburg

Op 5 december 1984 werd de Zeeuwse Milieufederatie, kortweg ZMf, opgericht. Als samenwerkingsverband van de natuur- en milieu-organisaties in Zeeland. In 1984 verscheen ook het eerste nummer van Wantij.

Het veertigjarig bestaan is een moment om terug te blikken én vooruit te kijken. Daarvoor waagt de redactie zich aan het volgende experiment. We bladerden 153 nummers van Wantij door, dat is ruim drieduizend pagina's documentatie over het wel en wee van natuur en milieu in Zeeland. We kozen voor elk jaar één onderwerp dat toen actueel was en kenden daar een kleur aan toe, zoals bij een stoplicht.

- Doel is bereikt!**
- Al mooie resultaten behaald!**
- Nog veel te doen!**

Natuurlijk zijn de keuzes arbitrair. Je zou er een gezelschapsspel van kunnen maken. Wat de een belangrijk vindt, is voor de ander van minder gewicht. En dat geldt ook voor de toekenning van de kleuren. Je zou willen dat na veertig jaar alles groen gekleurd is. Dat is jammer genoeg niet het geval. Enkele voorbeelden.

Rood
De vervuiling van de Westerschelde is een probleem dat telkens terugkeert in de kolommen van Wantij. Dat geldt ook voor het herhaaldelijk uitstellen van de sluiting van de kerncentrale Borssele, de afname van de biodiversiteit en de wildgroei van de recreatie aan de kust.

Oranje
Er is in veertig jaren ook veel bereikt. Energie uit wind en zon zijn van 'alternatief' gemeengoed geworden. Ruim de helft van de stroom in Nederland kwam vorig jaar van windmolens en zonnepanelen. Aan de circulaire samenleving wordt gewerkt. Duurzaam bouwen is tegenwoordig de norm. Natuurinclusieve landbouw heeft de toekomst.

Groen
Afval scheiden is de gewoonste zaak van de wereld. Plan Tureluur is een toevluchtsoord voor vogels. UNESCO heeft in 2024 het estuarium van de Schelde aangewezen als geologisch erfgoed. Ons mooiste gedachtenexperiment bewaren we voor het eind. Dat zijn onze wensen voor de volgende veertig jaar. In de kleur van de hoop: in 2064 heft ZMf zichzelf op, alle doelen zijn bereikt, vrijwilligers, (oud)medewerkers en Wantij-redacteurs heffen samen het glas.

De docent en de danser: zeven jaar directeur, veertig jaar ZMf

 Ira von Harras, directeur ZMf

 Middelburg

Fel reageren hoort bij de natuur- en klimaatbeweging. We zijn vele kleine organisaties met een enorme agenda, in een krachtenveld dat alleen lijkt te draaien om economisch belang. Dan moet je je stevig uiten, anders gebeurt er weinig tot niets voor onze natuur en leefomgeving.

Hoewel ik veel respect heb voor die strijd, geloof ik niet dat we nog harder en onbuigzamer moeten worden. Ik denk dat we ook stil moeten staan bij de pijn voor de

wereld. Het is misschien raar om dat zo te zeggen, maar ik knap daar ook van op. Angst en verdriet over ons ecosysteem bewijzen hoezeer we verbonden zijn. Dit echt

erkennen is een vertrekpunt voor nieuwe oplossingen. Joanna Macy is hierin voor mij de grote heldin: 'You don't need to do everything. Do what calls your heart; effective action comes from love.' (Joanna Macy, 'The Work that Reconnects')

Verbinding

Een jaartraining conflicttransformatie leerde me hoe je ergens voor kunt staan zonder de verbinding met de ander te verliezen. Er hoeft niet altijd harmonie te zijn, maar wel consensus. Ons kleine, krachtige

ZMf-team zoekt constant naar een bedding voor ecologische en maatschappelijke perspectieven. De aarde als een verbonden ecosysteem, met duidelijke planetaire grenzen. Ook overheden en de industrie zien dit in: als je hier drukt, heeft dat ergens anders effect. Misbruik je de Scheldes, dan vervuilt je je eigen nest.

Ander gesprek

Ik ben nu zeven jaar directeur van ZMf. Hiervoor was ik coördinator duurzaamheid op Scalda en gaf ik les in burgerschap en maatschappijleer. Mijn ervaring als docent helpt me elke dag: als docent kom je geen meter vooruit als je met je vinger gaat wijzen en dingen brandmerkt als goed en slecht. Liever reikte ik losse puzzelstukken aan en stelde heel veel vragen. Dan kan de wereld van leerlingen net ietsje groter groeien dan alleen hun eigen

dorp of stad, en bijbehorende waarden. Dan moet je wel accepteren waar de ander is, qua denken. Als natuurbeweging willen we vaak meteen met een tegengeluid komen, maar je krijgt een ander gesprek als je eerst luistert en niet meteen oordeelt. Een ander soort dans.

Mijn medicijn

Verlies en rouw maken deel uit van het leven, dat heb ik helaas ook op persoonlijk vlak geleerd. Je kunt het niet mijden. Integreren is key. Dansen is mijn medicijn. Werken voor ZMf voelt soms aan als dansen: je aanpassen aan het ritme, improviseren, energie vinden, buiten gebaande paden gaan. Samen loskomen van beperkingen die we – verrassing! – onszelf hebben opgelegd. Beweging, emotie en genezing zijn nauw met elkaar verbonden.

'Ik geloof in cirkels, in terugkijken om vooruit te gaan.'

Ira von Harras. Foto: Rem van den Bosch

Dank aan voorgangers

ZMf ontstond ooit als tegengeluid tegen industriële vervuiling. Daarvoor zijn indrukwekkende organisaties en structuren opgezet. Maar toen ik onlangs sprak met andere regiodirecteuren merkte ik dat we nauwelijks nog fondsen werven voor vervuiling, ondanks alarmerende feiten over microplastics en PFAS. Het is verleidelijk om door te blijven lopen op je eigen tijdlijn, met oogkleppen op om focus te houden. Maar ik geloof in cirkels, in terugkijken om vooruit te gaan. Wij kunnen stevig staan dankzij het werk van onze vele voorgangers en daar zijn we hen heel dankbaar voor. Hun inspanningen maken het mogelijk dat wij positieve impact kunnen blijven maken. En laten wij deze bedding zijn voor de toekomstige generaties!

Open Oosterschelde ommekeer in denken over natuur

Leo Dalebout, Wantijredactie

Serooskerke (Schouwen)

Het open houden van de Oosterschelde wordt alom gevierd als het resultaat van een succesvolle samenwerking tussen ecologie en economie. Een ommekeer in denken over natuur.

De eerste Wantij verschijnt in 1984, twee jaar voor het gereedkomen van de stormvloedkering in de Oosterschelde. Nog voor de opening zijn er bij natuurbeschermers al zorgen. In 1985 wordt in Wantij ingegaan op de maandelijkse tellingen van steltlopers. Er wordt gewezen op een gevoelige aderlating wanneer – na de aanleg van de Philipsdam – het getij in het Krammer-Volkerak verdwijnt. ‘Hierdoor zal ook het aantal steltlopers in de Oosterschelde teruglopen.’ De milieubeweging vraagt zich af hoe vogels, pierenspitters, mosselvisserij en recreanten allemaal in een verkleinde Oosterschelde terecht

moeten. Deze vraag wordt door beleidsmakers in de Stuurgroep Oosterschelde niet beantwoord.

Recreatiedruk

Dat Zeeland een geliefd recreatiegebied is lezen we al in een Wantij uit 1987. De milieubeweging roept dat de provincie vol is. De Stuurgroep Oosterschelde doet onderzoek. De conclusie is dat een toename van recreatie én de afname van platen en slikken, de druk op de natuur flink zal opvoeren. In Wantij wordt gewaarschuwd voor de vele pierenspitters: ze kapen voedsel van vogels en verstoren hun rust. Het verstoren van rust is ook de reden dat de ontwikkeling van de

zeehondenpopulatie stagneert. De Stuurgroep Oosterschelde acht het echter niet nodig om de ‘betredersproblematiek’ aan te pakken. Wantij schrijft: ‘Maatregelen die nodig zijn om tot een echt actief beheer te komen worden op de lange baan geschoven.’

Vogelstand

In 1988 schrijft Thijs Kramer dat in de laatste winter de vogelstand in de Oosterschelde onder het normale niveau is gebleven, in tegenstelling tot die in de Westerschelde. ‘Het gebruik van de stormvloedkering voor het manipuleren van het getij bij de sluiting van de Oesterdam (1986) en Philipsdam (1987) hebben, evenals de intensieve kokkelvisserij, duidelijk gevolgen voor de watervogels in de Oosterschelde.’

Laatste kans

In 1989 lezen we: ‘Laatste kans voor

de Oosterschelde. Minister Braks maakte het voornemen bekend grote delen van het Oosterscheldegebied onder de Natuurbeschermingswet te brengen. Een maatregel die eigenlijk al veel eerder getroffen had moeten worden om het falend natuurbeleid van de Stuurgroep Oosterschelde bij te stellen.’

Vorrang voor natuur

De voorrang voor de natuur krijgt de wind in de zeilen als het Zeeuwse provinciebestuur zich eensgezind achter de wetsvoorstellen stelt. En het wordt tijd ook. Wantij: ‘Met het wegvallen van circa 6.000 ha slikken en platen achter de compartimenteringsdammen moeten vogels en spitters zich in een verkleinde Oosterschelde concentreren. De Oesterdam ontwikkelt zich in snel tempo als surfboulevard en als de plek waar bij eb talloze spitters uitzwermen en speedboten en

waterjets langs en tussen slikken en platen scheuren. Het aantal handkokkelvisserij is van enkele tientallen tot enkele honderden uitgegroeid en de mechanische kokkelvisserij is de laatste jaren zeer geïntensiveerd.’

Natuurontwikkeling

In 1991 doet binnen het Natuurbeleidsplan (NBP) de

ecologische hoofdstructuur (EHS) zijn intrede. De Zeeuwse Delta als geheel, en de Oosterschelde in het bijzonder, nemen een voorname plaats in. ZMf filosofeert dan al een tijdje over de mogelijkheden om de neergaande spiraal van de natuur in de Oosterschelde om te buigen en inventariseert de mogelijkheden voor natuurontwikkeling. Dit leidt uiteindelijk tot

‘Plan Tureluur is een topgebied voor vogels én vogelaars.’

het ‘hoog bejubelde en fel gekraakte’ Plan Tureluur. Het zwaartepunt van dit plan ligt aan de Schouwse zuidkust waar het areaal aan rust- en broedplaatsen voor vogels zal toenemen. Zmf ziet in deze ‘gouden randen van de Oosterschelde’ ook kansen voor de recreatie om op verantwoorde wijze mee te genieten van de natuur. Het plan omvat 44 concrete projecten en wordt ondersteund door de Zeeuwse toekomstvisie ‘Zeeland aan Zet’.

Terugblik

Hoe kijkt de Natuur- en Vogelwacht

van Schouwen- Duiveland terug op de periode 1991 tot heden? Is de ontwikkeling van Plan Tureluur voorspoedig verlopen en geworden wat Zmf destijds voor ogen had?

Gert-Jan Buth woont in Serooskerke en is voorzitter van de Natuur- en Vogelwacht Schouwen- Duiveland. Hij neemt ons mee: ‘Voor Schouwen- Duiveland lag het voor de hand om in het kader van het EHS-beleid de natuur aan de Schouwse zuidkust, met zijn vele inlagen en karrevelden, sterk in omvang te vergroten. De aankoop van de landbouwpercelen is hier relatief snel verlopen, omdat het grotendeels landbouwkundig slechte grond betrof: laag gelegen, drassig en sterk beïnvloed door

zoute kwel. Boeren konden door Plan Tureluur hun slechte grond voor een goede marktprijs verkopen.’

Zilt moeras

‘In de periode 1995 – 2015 is Plan Tureluur stapsgewijs uitgevoerd middels het landinrichtingsproject Schouwen-Oost. Het plan omvat hier, inclusief de inlagen en karrevelden die er al lagen, ongeveer 1000 ha. De sterke invloed van zoute kwel, een hoge grondwaterstand en extensieve begrazing door runderen zorgen ervoor dat het een open, moerassig, grotendeels zilt natuurgebied is en blijft.’

Duizenden vogels

‘Van begin af aan trok Plan Tureluur grote aantallen vogels.

In de winter duizenden eenden, brandganzen, grauwe ganzen, rotganzen, smienten en wintertalingen. Het gehele jaar door gebruiken steltlopers het gebied. Voorbeelden zijn bonte strandloper, kanoet, scholekster, rosse grutto, wulp en zilverplevier. De Oosterschelde is voor een deel gelukkig gehandhaafd als getijdengebied. De Roggenplaat is bijvoorbeeld het voedselgebied voor steltlopers en meeuwen. Als het hoog water is rusten en broeden de vogels in Plan Tureluur.

Andersom versterkt dit moeras de waarde van de Oosterschelde voor vogels. Plan Tureluur is absoluut geen vervanging voor het verlies aan de duizenden hectaren schorren die verloren gingen door de aanleg van de dammen. Maar wat de vogels betreft vormt het een wezenlijk onderdeel van het ecosysteem van de Oosterschelde.’

Topgebied

‘Plan Tureluur is van begin af aan heel het jaar door een topgebied

voor vogelaars, ook internationaal, gezien de vele Belgische en Duitse bezoekers. Het gebied is van alle kanten goed te overzien, er zijn speciaal ingerichte uitzichtpunten en er is een wandel- en fietsboulevard. Plan Tureluur werd dan ook al snel door de gemeente en door de recreatiesector omarmd als een belangrijke attractie voor Schouwen- Duiveland.’

De Oosterschelde en hoe nu verder?

 Eric Mahieu, programmamanager Deltawateren

Afgelopen decennia zijn er prachtige dingen gerealiseerd en de ontwikkelingen rondom Plan Tureluur hebben laten zien dat recreatie, landbouw én natuur samen veel kunnen bereiken. Maar de Oosterschelde, nu een afgesloten zeearm, blijft een kwetsbaar systeem. De negatieve ecologische effecten van de Deltawerken klinken nog steeds door. De instandhoudingsdoelstellingen staan onder druk. We blijven steeds meer vragen van het systeem. Daarbovenop verliezen we areaal aan droogvallende platen door zandhonger en zeespiegelstijging. En worden we ook nog verrast door ‘massale sterfte onder schelpdieren’ waarvan de oorzaak vooralsnog niet bekend is.

Pleisters

Er zijn flinke pleisters geplakt om ecologie in stand te houden. De praktijk leert dat we meestal achteraf reageren op ontwikkelingen met ‘significante effecten’. Daardoor wordt natuur altijd eerst op achterstand gezet en moet die zich weer zien te herstellen. Terwijl het systeem juist dringend behoefte heeft aan meer ruimte en de overgangen en verbindingen tussen water en land geleidelijker moeten worden.

Natuur voorop

Daarom is het opnieuw tijd voor een andere blik. Waar de Open Oosterschelde ooit een omkering was in denken, zullen we natuur nu nóg verder voorop moeten stellen. Elke ontwikkeling moet positief bijdragen aan het systeem. De natuur moet juist een voorsprong krijgen vóórdat we iets gaan doen. En dan niet alleen vanuit economie gedreven. Natuur is niet slechts ‘een decor’, want dan zullen we blijven zoeken naar de grenzen waar de uiterste economische en ecologische ruimte is.

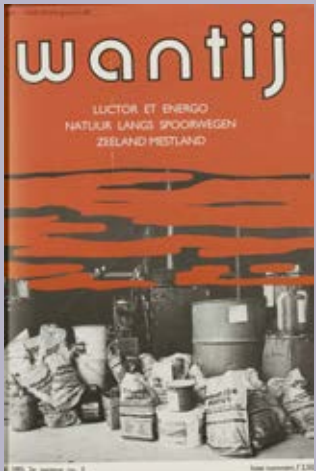
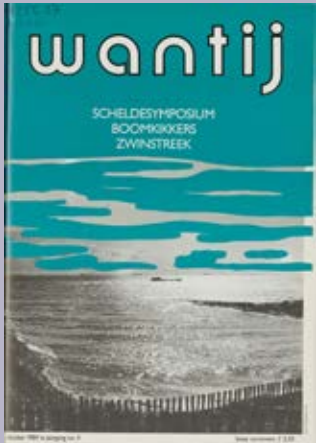
Inlagen op Schouwen. Wulpen en scholeksters foerageren in de Oosterschelde en gebruiken de inlagen als hoogwatervluchtplaats. Bloeiend zeekraal kleurt het gebied rood. Foto: Mario Janssen

Veertig jaar ZMf én verder: 1984 - 1999

1984	Westerschelde ernstig vervuild	🔴
1985	Stop de zure regen	🟡
1986	Het gif moet uit de vuilniszak	🟢
1987	Oprichting coöperatie Zeeuwind	🟢
1988	Bestrijdingsmiddelen in de landbouw een probleem	🔴
1989	Energiebesparing is noodzaak	🟡
1990	Biologische landbouw	🟡
1991	Fietsen in Zeeland Vakantieland	🟢
1992	De schorren bedreigd	🔴
1993	Beschermde status voor natuur Oosterschelde	🟢
1994	Geen uitbreiding grootschalige varkensstallen	🟢
1995	Plan Tureluur in uitvoering	🟢
1996	Natuurcompensatie Westerschelde: ontpolderen	🔴
1997	25 jaar ZMf: van actie naar overleg	🟢
1998	Visie 'Kust in kleuren' West-Zeeuws-Vlaanderen	🟢
1999	Boeren die durven!	🔴

🟢 Doel is bereikt! 🟡 Al mooie resultaten bereikt! 🔴 Nog veel te doen!

Boer en consument komen dicht bij elkaar

Loes de Jong, Wantijredactie

Klazienaveen, Noordgouwe,
Ritthem, 's Heer Arendskerke

Sommige nummers van Wantij trekken grote belangstelling. Het themanummer in 1999 over 'Boeren die durven' was er zo een. We interviewden toen zeven Zeeuwse landbouwers die een andere weg insloegen dan de traditionele. Voor geen van hen was de toekomst een geëffend pad.

Waar staan ze nu? En hoe kijken Melissa Ernst en haar ZMf-collega's naar de toekomst van de landbouw in Zeeland? Ernst werkt al ruim dertig jaar op het dossier duurzame landbouw en is duidelijk: 'Dé landbouw bestaat niet, net zomin als dé boer of dé consument. De transitie naar een duurzame landbouw vraagt om maatwerk.'

Nieuwe ketens nodig
In 1999 was Theo Heijboer bedrijfsleider van een akkerbouw-bedrijf van 80 ha in Anna Jacoba-polder. Hij zat toen midden in de omschakeling van reguliere naar biologische landbouw. Heijboer zag zeker toekomst, 'maar het vraagt wel opzetten van nieuwe ketens, nodig om aan biologische mest te komen en om de producten af te zetten. Dat is nog een zorg.'

Tussen 2008 en 2024 werkt Heijboer als bedrijfsleider bij het groot-

schalige particulier biologisch landbouwbedrijf ERF in de Flevopolder. Dit bedrijf bebouwt 1100 ha 'tijdelijke landbouwgrond', bestemd voor onder andere stadsontwikkeling. Grootschaligheid biedt volgens Heijboer ruimte voor ontwikkeling en toepassing van nieuwe machines en bewerkingsmethoden, ook in de biologische landbouw. Innovaties zoals GPS-aangestuurde robots voor het mechanisch schoffelen en wieden van onkruid zijn volgens hem nodig om de biologische landbouw rendabel te houden. Strokenteelt vindt hij te bewerkelijk om grootschalig toe te passen.

Natuurinclusief
Nu is Heijboer directeur van Landgoed Scholtenszathe, 1000 ha groot in Klazienaveen. Het landgoed omvat 300 ha productiebos en 250 ha akkerbouwpercelen. Het bedrijf werkt niet biologisch, wel natuurinclusief. Dit wil zeggen dat

de akkerbouwpercelen landschappelijk zijn ingepast met houtopstanden. Ook is er een 45 ha brede bufferstrook met begrazing jaarrond tussen het bos en een naastgelegen hoogveengebied.

Biologische groentekwekerij

Biologische groentekwekerij Zuidbos (1,5 ha) in Noordgouwe is in 1984 aangekocht door Geertje Aangeenbrug samen met haar ouders en broer. 'De kwekerij is kleinschalig en dat maakt het bedrijf gevoelig voor schommelingen in de markt,' vertelde Aangeenbrug in 1999. In de loop van de jaren specialiseerde het bedrijf zich op het kweken van verse bladgewassen en kruiden. Het bedrijf is sinds die tijd uitgebreid met een tweede grote kas. De oorspronkelijke boomkwekerij is voor buitenteelten.

Beide kassen worden jaarrond bebouwd. Voor het najaar- en winterseizoen is er met een uitgekiend teeltplan verse aanvoer van spinazie, andijvie, winterpostelein, veldsla en kool zoals palmkool en paksoi. De maand januari is voor de groenten én de familie een welkome rustpauze.

Lokale inwoners, toeristen en abonnementen

Anno 2025 werken broer Hans en schoonzus Eveline fulltime samen met Geertje in het bedrijf. De eigen winkel wordt goed bezocht door lokale inwoners en toeristen. Daarnaast verzorgt men wekelijks 150 groenteabonnementen. Via Facebook en Instagram bereikt Aangeenbrug een trouwe klantenkring. Ze is terecht trots op wat er is bereikt in dik veertig jaar. De motivatie waarmee zij met

steun van haar ouders en broer begon is onveranderd, maar opvolging is er op dit moment niet. Voor veel boerenbedrijven is dit een achilleshiel. 'Het ziet ernaar uit dat we een één generatie familiebedrijf zullen zijn door gebrek aan opvolging.'

Aangeenbrug ziet wel een nieuwe generatie boeren op het eiland komen. Zij verbouwen kruiden en groenbemers op voormalige maïsakkers. Een jonge boer in de buurt, die omschakelt naar biologische teelt, verzorgt de aanvoer van wortelen, uien en aardappelen voor de winkel. Daarbij: een achternichtje van de familie start een biologisch boerenbedrijf in Drenthe. Het blijft in de familie!

Geertje
Aangeenbrug

Woont in Noordgouwe.
Beroep: sinds 1985 familiebedrijf voor jaarrond biologische groenten telen in combinatie met landwinkel en groenteabonnementen.

Foto: Jaap Wolterbeek (1999)

Zorg voor de bodem

Leo en Mieke Visser van Hof Eindelienge te Ritthem zijn in 1978 gestart met een biologisch-dynamisch boerenbedrijf. Ze verbouwen kool, ui, pompoen, pastinaak en knolselderij. Ook houden ze vleesvee en legkippen. De focus ligt op zorg voor de bodem: letterlijk de voedingsbodem voor gewas en vee. Daarom ploegt Visser, zoals de Amish, met zijn trekpaarden en werkt hij niet met tractoren en grote landbouwmachines. Het echtpaar heeft een eigen winkel in biologische producten. In 2022 is het bedrijf gestopt. De laatste drie

jaar van hun bedrijf zijn vastgelegd in een indrukwekkende documentaire over het dagelijks leven op Hof Eindelienge, die vertoond werd op Film by the Sea.

Een deel van de grond is nu in gebruik bij Tuinderij Plantalia van Karin Körver. Deze tuinderij werkt met oogstaandelen. Deelnemers kunnen zelf oogsten wat per week nodig is en vrijwillig meehelpen. De tuinderij is biologisch en gebruikt geen dierlijke mest.

Zeeuwse Vlegel

De broers Lokerse uit 's Heer Arendskerke teelden in 1999 tarwe

voor het Zeeuwse Vlegelbrood. Voorwaarde was en is dat er geen gewasbeschermingsmiddelen gebruikt mogen worden tijdens de teelt. De akker wordt vóór het inzaaien behandeld met een onkruidbestrijdingsmiddel. Anno 2025 teelt Frans Lokerse nog steeds tarwe voor de Zeeuwse Vlegel. Peter Simpelaar, coördinator bij de Zeeuwse Vlegel vertelt dat de Zeeuwse Vlegel graag de stap naar biologische certificering wil maken. De komende jaren zal Zeeuwse Vlegel dit traject verder onderzoeken in samenspraak met de telers.

Theo
Heijboer

Sinds 1999 actief in biologische of natuurinclusieve landbouw. Vanaf 2023 directeur Landgoed Scholtenszathe, Klazienaveen.

Landbouw steeds veelzijdiger
Melissa Ernst, Erwin Vogel en Denise de Leeuw werken bij ZMf samen aan het dossier landbouw. Ze zien dat de landbouw steeds veelzijdiger wordt. Tussen conventionele en biologische land- en tuinbouw ontstaan nieuwe vormen. Wat brengt de toekomst?

Ernst: ‘Een ontwikkeling waarbij producent en consument steeds dichterbij elkaar komen. Dat is te zien in groente op bestelling via groenteabonnementen, oogst-aandelen en nieuwe vormen van eigenaarschap zoals Herenboeren en Land van Ons.’

Vogel vult aan dat ZMf meedoet aan het project Boer&Buur met Natuur met als doel de overgang naar natuurinclusieve landbouw te

versnellen. Door coalities te sluiten tussen boeren en burens komen consumenten dichterbij het boerenbedrijf te staan.

Een andere ontwikkeling is het steeds meer combineren van het boerenbedrijf met andere activiteiten. De Leeuw: ‘Van zorgboerderijen tot boeren-campings, van leveren door de boer aan lokale supermarkten tot direct kopen op het boeren erf.’

Gezonde bodem
Opvallend is dat steeds meer boeren het concept van een gezonde bodem omarmen. Ernst vertelt: ‘Boeren moeten daarom experimenteerter worden om diversiteit in gewassen en duurzame teeltwijzen te kunnen toepassen. Dan krijg je een versnelling. Het gebruik van

bestrijdingsmiddelen vermindert wel maar blijft mede afhankelijk van de risico-inschatting van de boer en dus een persoonlijke afweging. Voor een gezonde bodem en minder uitspoeling van meststoffen, stappen steeds meer boeren gelukkig over op (mengsels van) groenbemesters. Dat zou toch mooi zijn: De polder het hele jaar groen in plaats van zwarte akkers in de winter.’

Dragers Zeeuwse landschap
Denise de Leeuw van ZMf doet een oproep voor financiële steun voor het terugbrengen en onderhouden van landschappelijke elementen zoals blauwgroene dooradering. ‘De landbouw is drager van het Zeeuwse landschap. Dat vraagt om het terugbrengen van natuurlijke landschapselementen.’

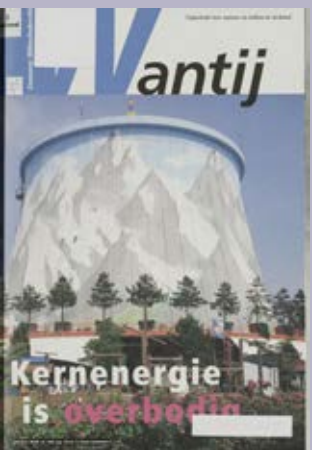
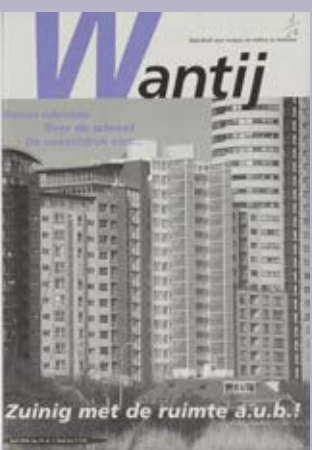
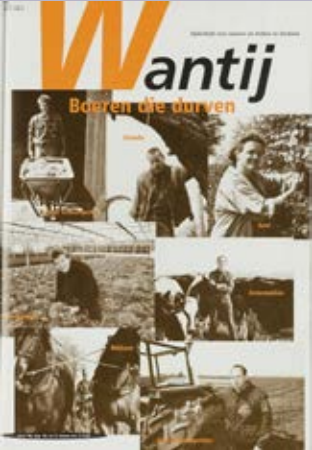

‘Met een divers aanbod is ook een kleinschalig biologisch bedrijf rendabel te maken.’

Veertig jaar ZMf én verder: 2000 - 2014

2000	Geen uitbreiding grootschalige kassen	✓
2001	Geen Westerschelde Container Terminal	✓
2002	Terugkeer getij door verbinden Deltawateren	✗
2003	Het Groene Paradijs bestaat niet	✗
2004	Eerste ecologische voetafdruk in Wantij	✓
2005	Eerste Nacht van de Nacht in Zeeland	✗
2006	Omgevingsplan Zeeland 2006 – 2012 : balans zoek	✗
2007	Eerste Zeeuwse Klimaatweek georganiseerd	✓
2008	Nieuwe energie uit zon, wind, aarde, algen en getij	✗
2009	Zeeland CO ₂ -neutraal in 2050	✗
2010	ZMf zet in op milieu, economie en ruimtelijke kwaliteit	✗
2011	Voltooiing netwerk natuur in gevaar	✗
2012	Thijs Kramerlezing: Kijk verder dan economie	✗
2013	Servicepunt voor lokale en duurzame energieopwekking	✓
2014	Recreatieve wildgroei aan de kust	✗

✓ Doel is bereikt! ✗ Al mooie resultaten bereikt! ✗ Nog veel te doen!

Gerda Spaander nam menigeeen de maat

Kruiningen

Jan Juffermans (De Kleine Aarde) introduceerde in 1995 de 'mondiale en ecologische voetafdruk'. In dat kader nam Wantijredacteur Gerda Spaander vanaf 2004 tot 2022 menigeeen de maat. Haar rubriek 'De voet-afdruk' stond op de achterkant van Wantij en was populair bij de lezers.

Maya van Kempen, Wantijredactie

Gerda Spaander in de tuin in Kruiningen. Foto: Maya van Kempen

Gerda Spaander: 'Oh goed, je komt met de stoptrein. Stap uit bij station Kruiningen-Yerseke, met vijf minuten lopen ben je er.' Al gauw komt de mobiliteitskwestie langs: 'We hebben geen auto. Ik ben een fervent gebruiker van het openbaar vervoer en behartig de belangen van (Zeeuwse) reizigers bij Rover. Gisteren vergaderde ik in Eindhoven nog met NS en Prorail.'

Boterham met kaas

Spaander: 'De voetafdruk gaat niet alleen om grond voor voedselproductie; talloze zaken leggen beslag op de ruimte. Voor een boterham met kaas wordt graan verbouwd en vervoerd, is energie nodig voor het bakken van het brood, enzoverder.'

Waarom lazzen mensen graag 'De voetafdruk'?

Spaander: 'Hoe gedraagt iemand zich thuis? Dat raakt aan iemands geweten. Een bekende Zeeuw maakt nieuwsgierig. Je spiegelt je: hoe ga ikzelf om met reizen, kleding, energie, voedsel? Blijf ik onder de 4.7 ha? Een bestuurder die glansrijk boven 4.7 ha uitkwam zei: "Kom over vijf jaar terug Gerda!" De voetafdruk van Han Polman (oud-commissaris van de koning) ging leuk, veel gelachen ook! Hij scoorde voor mij onverwacht heel laag: 2 ha.'

Mannen met geld

Spaander: 'Frequente vliegwezen

en -vakanties, groot auto-verbruik, vlees en zuivel-producten, apparaten voor alles, onbekommerd verwarmen en koelen, dat zijn zo de 'zonden' van vooral mannen met geld. Daar zat ook wel eens een ZMf - bestuurder bij, met uitzondering hoor. Natuur-beschermers vliegen niet zelden naar verre landen om 'van de natuur te genieten.' Ze zeggen erbij: 'Dat laat ik me niet ontzeggen.'

Consumentenvoorlichting

Spaander heeft ook veel werk verzet voor consumenten-voorlichting. De Vouwbladen, gedrukt op 100% kringlooppapier, werden aan Wantij toegevoegd. Ze waren ook los verkrijgbaar. Spaander: 'Kijk, dit Consumentenblad bijvoorbeeld over 'Gen-technologie & voeding' zat in Wantij december 2001. Ik haalde mijn informatie uit bladen uit de alternatieve(re) circuits, op internet vond je toen nog weinig.'

Hoe gaat het bij Spaander thuis?

'We verbouwen groenten en kopen in de biologische winkel. Energie-verbruik: we kregen zelfs geld terug. Met hout van het erf stoken we de tegelkachel. Ik kook op gas. De PZC lees ik digitaal en als ik ze nodig heb de daaraan gelinkte dag-bladen. Ik werk weinig in de cloud en zet er geen fotobestanden op. Ik werk zo weinig mogelijk mee aan de 'verdozing' van het landschap.

'Hoe gedraagt iemand zich thuis? Dat raakt aan iemands geweten.'

We hebben alleen een paar onmisbare huishoudelijke apparaten. En in de tuin gaat bijna alles met de hand.'

Wat brengt deze uitgekende levensstijl jou?

'Dat ik aan veel dingen die schadelijk zijn niet meedoe. En het is gewoon ook leuk, eten van eigen teelt, zelf kleding maken. Dit vest, zelfgebreid, is mijn enige aanschaf dit jaar. In de herfst zeggen we soms: "Het is fris in huis! Maar we wachten nog even met stoken." Het is ook een sport. En daardoor hebben we ook nauwelijks last van de veel hogere energieprijzen.' De 65 door haar vastgelegde voetafdrukken varieerden van 1,0 t/m 7,4 ha. Zelf zat Spaander met 2,5 ha in de top tien van laagste voetafdrukken. Voor de gelegenheid nam ze voor deze Wantij nog een keertje de nieuwe voorzitter van ZMf, Willem den Ouden, de maat.

Gerda Spaander

Geboorteplaats: Berkhout, 1951
Woonplaats: Kruiningen
Met pensioen; vertegenwoordiger Zeeuwse afdeling Rover; co-auteur boek: 'Op Verkenning. 40 wandelingen met het OV' (Rover); coördinator Oosterscheldepad.

Eerlijk Aarde Aandeel

Als de natuur voldoende ruimte heeft en de overige ruimte eerlijk verdeeld wordt over alle mensen, heeft in 2022 (laatste aflevering voetafdruk in Wantij) elk mens op aarde per jaar recht op 1,1 hectare. Dat heet Eerlijk Aarde Aandeel (EAA). Spaander ging uit van 1,7 ha EAA, vastgesteld in 2004. Op die maat 'scoorde' de gemiddelde bewoner van Nederland 4,7 ha. De voetafdruk bedraagt inmiddels 6 ha per 'gemiddelde inwoner van ons land.'

Twée huizen en toch een lage voetafdruk

Gerda Spaander, medewerker Wantijredactie

Koudekerke

De nieuwe ZMf-voorzitter Willem den Ouden is op www.zmf.nl al uitgebreid aan het woord gelaten. We weten al veel over hem, maar nog niets over zijn voetafdruk. Dus we gaan naar Koudekerke.

En verwonderen ons over zijn bescheiden huis. Dan komt de aap uit de mouw: dit is het tweede huis. En dan uiteindelijk toch een voetafdruk onder het landelijk gemiddelde! Hoe dat kan?

Huis

Even verder over dat huis: 'Ik woonde en werkte in Brabant en kreeg in 2014 een aanstelling aan de Hogeschool Zeeland. Mijn vrouw werkt nog in Tilburg, dus we zijn in Goirle blijven wonen. Een huis in Zeeland was wel zo handig. Volgend jaar gaat ook mijn vrouw met pensioen, en dan hopen we die twee huizen in te ruilen voor één, en wel in Middelburg. Liefst in het centrum, ik houd van een levendige omgeving. Dus het

zal geen 'nul op de meter-woning' worden, een andere en nadrukkelijke wens, want dat lukt alleen met nieuwbouw. Maar ik ga wel mijn best doen om dat huis energiezuinig te maken en in ieder geval van het gas af te gaan.'

Bescheiden

En dan toch een score van maar 3 ha, hoe krijgt hij dat voor elkaar? In het Koudekerkse huis wordt het zelden boven de 15 graden. En het consumptief gedrag is bescheiden. Dat geldt allereerst voor het eten: Willem is geen liefhebber van zuivel, eet hooguit twee maal per week vlees, en doet niet aan kant-en-klarmaaltijden. Saillant detail: toen hij in zijn werk met de Brabantse varkensbranche te maken had, merkte hij dat mensen met kennis van zaken daar vegetariër waren.

Mobiliteit

Wat vooral het verschil maakt is zijn score voor mobiliteit. Hij vliegt

niet meer. 'Voor mijn werk ben ik op veel plaatsen in de wereld geweest, ook per vliegtuig. Binnen Europa vind ik het nu mooi genoeg, en dat geldt trouwens ook voor waar ik woon. Vanuit mijn Brabantse huis wandel ik zo het bos in en de hei op, in Zeeland fiets ik vooral.'

Fietsen

Een ander kenmerk van zijn koopgedrag is dat de spullen en kleding van goede kwaliteit zijn, zodat ze lang mee gaan. En hij zorgt voor goed onderhoud, bijvoorbeeld van zijn fietsen. Daar ontfermt hij zich soms over, als anderen hun fiets dreigen weg te doen. Dus zijn er in huize Den Ouden genoeg fietsen, ook voor een rondje Walcheren met het bezoek. Den Ouden is enerzijds verrast door zijn vrij lage score, anderzijds past het bij zijn streven om verantwoord te leven.

Willem den Ouden, voorzitter ZMf.
Foto: Gerda Spaander

Nacht van de Nacht

Het donker begeren en liefhebben

Maya van Kempen, Wantijredactie

Middelburg

We waren nieuwkomers in Zeeland, afkomstig uit de Randstad. In augustus 2005 streken we neer in Middelburg, we kenden nog geen mens. Het klussen beu besloten we een avond naar 'Film by the Sea' – een voor ons nieuw filmfestival – te gaan.

Terug naar huis, dat nog geen thuis was, namen we niet het fietspad langs het Kanaal door Walcheren, maar reden we op goed geluk door de polder richting de (onverlichte!) Lange Jan. We sloegen dan eens linksaf of volgden rechtsaf de weg tot we bij een T-splitsing opnieuw de meest logische van twee smalle wegen moesten kiezen. We waren het spoor volledig bijster en wisten het. Al vijf kwartier – het liep tegen middernacht – onderweg en geen glimp van Middelburg te zien. Het was zoals dat heet aardedonker en bladstil, contouren van boerderijen tekenden zich omfloerst af tegen het zwart dat ons omringde. Boven ons torende de het firmament met daarin de Grote en Kleine Beer naar we vermoedden. 'Hé, kijk, het steelpannetje', wezen we elkaar. Maar waar zijn wij? Ik voelde me

klein onder dat ontzaglijke uitspansel en vreemd vroom, vrolijk ook en avontuurlijk. Alles tegelijk; een jong mens. 'Laten we kussen,' fluisterde ik. 'Niet praten nu.' We kusten de sterren van de hemel. Maar nu van deze onvergetelijke nacht naar de officiële, een maand later. Melissa Ernst coördineerde voor ZMf de campagne 'Laat het donker donker' en organiseerde de eerste 'Nacht van de Nacht' op 29 oktober 2005. Weet hebben van onnodige verlichting was een eerste doel. Het donker begeren en liefhebben het vehikel. Terugdringen en tegenhouden van lichtvervuiling in samenwerking met de provincie en gemeenten is ZMf's ambitie. Hou donkere gebieden donker! Duisternis verlicht de geest. Inmiddels staat de twintigste 'Nacht van de Nacht' gepland!

Sterrenhemel Walcheren. Foto: Eric Adan

Thijs Kramerlezingen
2008 – 2018

Durf te denken

 Maya van Kempen,
Wantijredactie

 Middelburg

De verslagenheid over de plotselinge dood van Thijs Kramer op 1 augustus 2006 was groot. 'Dertien jaar was Thijs met hart en ziel ZMf-er', memoreert Tjeu van Mierlo, de toenmalige directeur van ZMf, in Wantij oktober 2006. 'Hij wist zijn visies om te zetten in opzienbarende plannen, zoals Plan Tureluur, het Verdrag van Saefthinge, Waterdunen.'

Dwarsdenkers

De tweejaarlijkse Thijs Kramer-lezing gaf dwarsdenkers met onconventionele ideeën en tegendraadse toekomstbeelden een podium. Dus: zet de luiken open, durf te denken in het wild en zoek verbinding in het handelen! Het gehoor van diverse pluimage voelde zich aangesproken en bij de borrel was men blij elkaar te zien.

De drie eerste lezingen roepen we hieronder nog eens op uit het geheugen.

2008

Ruud Schotting (hydroloog) geeft in 2008 een schot voor de boeg: 'Ik vertrouw op de techniek! Kijk eens terug: er is al zoveel veranderd. Jullie Oosterscheldekering – een wonder van techniek – zal toch niet de finale zijn. Zeelands toekomst is de veelbelovende techniek van warmte & koude opslag, hogere dijken, grotere windmolens en meer bollen van kerncentrales wellicht.'

Heel anders dan de hydroloog kijkt Steven van Schuppen, historicus, vooruit: 'Ontpolderen! Deze tijd van bedreigingen vraagt om respect voor het wezen van natuur. Dat betekent het vieren van de terugtocht tegenover de macht van het water. Is capituleren laf? Nee, het is heldhaftig.' Tegen-draads hoopt hij 'op stagnatie van economische groei en het materiele vooruitgangdenken.'

2010

Hans Smits (president-directeur van het Havenbedrijf Rotterdam)

komt in 2010 met een vermaning: 'Zeeland moet niet alles willen!' (Uit domme hebbelijkheid en/of vijandschap, kortweg samengevat.) Bekijk de Rijn-Schelde-Delta als één geheel, inclusief de stem van de ecologie, waar kan wát wel, of niet! Zeeuwse havens en bestaande industrieën: werk 'bevriend' samen, gericht op robuuste verduurzaming.'

2012

In 2012 bespreekt Hans Achterhuis (filosoof) twee vormen van werken. Rationeel aangestuurd werken met de ingebakken economische ideeën en praktijken van groeien en consumeren, kortom: een verslavingsmodel, overleven. De tweede vorm heeft als streefbeeld kijk verder dan economie! Het mikt op het gemoed – de ziel – van de werkende en wonende mens in een rijk landschap: Zeeland. 'Verkwansel het niet!'

In 2020 ging de lezing niet door wegens de pandemie. In overleg met de familie Kramer en de organisatoren was dit ook het einde van de serie. ZMf heeft nu een podcast en meetup: Zeeuwse Zichtlijnen, te vinden op o.a. Spotify.

Energie van wind en zon nabij de bron

 Willem de Weert, Wantijredactie

 Vlissingen

Eén van de redenen voor de oprichting van Zeeuwind was de weerstand tegen kernenergie. 'Wat is het alternatief voor de kerncentrale Borssele?' Dat een aantal ZMf-leden, later Zeeuwindleden van het eerste uur, zich af. In 1987 richtten zij de Coöperatie Zeeuwind op. Met het ingelegde geld werden bij Bath de eerste windmolens gebouwd.

Vanaf het begin ging het Zeeuwind letterlijk voor de wind. Bijna veertig jaren later telt de coöperatie bijna 3500 leden en is ze (mede-)eigenaar van 13 windparken met 73 windturbines en van 27 zonneparken.

Opbouw windpark Oostzeedijk bij Kats.
Foto: Zeeuwind

Van onderaf

Willemien de Jong is sinds vorig jaar directeur-bestuurder van Zeeuwind. Zij zegt: 'De kracht van onze coöperatie is de samenwerking met lokale partijen zoals bewoners en bedrijven. Veranderingen van onderaf zijn succesvoller dan van bovenaf opgelegde. Draagvlak is belangrijk. Zowel de leden van onze coöperatie als de omgeving profiteren van de opbrengst van de windturbines en zonneparken. De leden ontvangen jaarlijks ongeveer vier procent rendement. We hoeven niet het onderste uit de kan te hebben omdat we, naast rendement, ook een maatschappelijk doel nastreven.'

Windpark Krammer

'Het Windpark Krammer rondom de Krammersluizen is het grootste burgerinitiatief in Nederland. Zeeuwind heeft dat samen met de coöperatie Deltawind op Goeree-Overflakkee van de grond gekregen. Van elke opgewekte MWh aan elektriciteit daar wordt 50 eurocent aan het Windfonds gedoneerd. Afgelopen december deelden we 60.000 euro uit voor acht duurzame projecten in de omgeving. Voorbeelden zijn geld voor ledlampen en het

verder verduurzamen van verenigingsgebouwen in Bruinisse en het plaatsen van zitbankjes in Sint-Philipsland. We zoeken ook draagvlak bij de natuurbescherming. Gezien de gevoelige ligging tussen drie Natura 2000 gebieden (Oosterschelde, Grevelingen en Krammer-Volkerak) zijn de windturbines voorzien van de modernste technieken met camera's, radar en microfoons om aanvaringen met vogels en vleermuizen te voorkomen.'

Lokaal opwekken

De Jong noemt ook een voorbeeld van samenwerking met het lokale bedrijfsleven: Kingfish aan de Zeelandbrug bij Kats. Bij dit bedrijf wordt in bassins op het land vis gekweekt als alternatief voor bijvoorbeeld de vangst van wilde tonijn op zee. De drie windturbines van Zeeuwind voorzien het bedrijf van groene stroom. 'Ik geloof heilig in het lokaal gedecentraliseerd opwekken van energie. Alle stroom die je ter plekke opwekt en gebruikt hoeft niet naar elders getransporteerd te worden. Dat voorkomt een hoop landschapspijn met hoogspanningsmasten en verdeelstations. We zijn met zijn allen gewend om grote systemen op te tuigen. De afstand van producent naar consument is te groot. Zeeuwind doet daarom niet mee aan de bouw van grootschalige windparken op zee.'

Zonneparken

Zeeuwind investeert naast in windturbines ook in zonnepanelen. En ook hier weegt het maatschappelijk belang mee. Van de 27 zonneparken liggen er 24 op daken en 3 op het land. 'Voor zonneparken op het land zoeken we draagvlak en

'De afstand van producent naar consument is te groot.'

samenwerking met de omgeving. Een voorbeeld is ons zonnepark dat gebouwd is op een oude vuilstortplaats aan de Braamweg in Koudekerke. Een deel van de opbrengst gaat naar de lokale coöperatie die het dorp energieneutraal wil maken. Helaas is het vervolg van dit project afgeblazen. Door vertraging vanwege juridische procedures kregen we de businesscase niet meer rond. Gelukkig slagen veel projecten die we ontwikkelen wel, maar het blijft een ingewikkeld proces. We maken altijd goed onderbouwde keuzes op basis van verstand.'

Willemien de Jong

Geboren in Rotterdam, 1981.
Woont in 's-Heer Arendskerke.
Directeur-bestuurder van Zeeuwind (sinds 1 september 2024). Foto: Evert van Moort

Kernenergie is niet dé oplossing

Willem de Weert, Wantijredactie

Borssele

Er gaat geen jaar voorbij of er werd in Wantij over de kerncentrale Borssele geschreven. De toon was altijd consistent: kernenergie is niet dé oplossing. Kijk op www.zmf.nl voor de argumenten.

1979. Demonstratie bij en tegen de kerncentrale Borssele. Foto: H.J. van Oosten

Veertig jaar ZMf én verder: 2015 - 2024

2015	De toekomst is circulair	🦋
2016	Convenant Zeeuwse havens duurzaam in 2030 gesloten	🦋
2017	Energieneutraal en biobased bouwen	🦋
2018	Ruimte voor klimaatverandering	🦋
2019	Energie vraagt ruimte	🦋
2020	Plan Brouwerseilanden afgeblazen	🦋
2021	Vakantiewoningen. Op zoek naar de balans	🦋
2022	Onze Deltawateren, hun pracht, kracht en problemen	🦋
2023	Te nat of te droog	🦋
2024	UNESCO label voor Geopark Schelde Delta	🦋

🦋 Doel is bereikt! 🦋 Al mooie resultaten bereikt! 🦋 Nog veel te doen!

Veertig jaar vooruit Zeeland in 2064

bezien door Erwin,
Sal en Merel

🦋 Marloes Matthijssen, communicatiemedewerker ZMf

📍 Vlissingen, Terneuzen, Utrecht

Erwin Vogel
Geboorteplaats: Vlissingen
Geboortjaar: 1998
Woonplaats: Vlissingen
Functie: junior projectleider bij ZMf sinds augustus 2024
*Erwin Vogel bezig met landschaps-
onderhoud. Foto: ZMf*

Hoe ontstond je liefde voor natuur?
'Dat zaadje is door mijn ouders geplant: zij hadden een kas, een moestuin en een volkstuin in Oost-Souburg. Als klein ventje moest ik altijd mee, water geven, van alles plukken. Ik vond het niet altijd leuk, maar kreeg wel het besef mee van de seizoenen, van lekker en gezond eten. Ik kon niet wachten tot de boterboontjes er waren, goudboontjes noemde ik die. Daar vroeg ik al in de winter

om. Als er eindelijk aardappels waren dan was het feest. Mijn vader nam me ook wel eens mee naar de oudijzerboer toen ik een jaar of vijf was. Daar zag ik dat je via recyclen een centje bij kon verdienen en dat er ook nieuwe spullen uit voortkwamen.'

'Ik wist nooit goed wat ik wilde worden. Eerst koos ik de Pabo, later een HBO-studie commerciële economie bij Avans. In het vierde jaar kwamen ineens de SDG's voorbij, de Sustainable Development Goals. We leerden over een circulaire economie, businessmodellen met groene en sociale aspecten. Dit raakte me zo dat ik mijn scriptie heb geschreven bij PureBlue, een waterzuiverings-bedrijf bij Kapellebrug, vlakbij Hulst. Toen ik besepte dat ik behalve het water ook de bodem heel belangrijk vond, schreef ik een open sollicitatiebrief naar Ira. Nu doe ik het project Boer&Buur met Natuur en komt er een nieuwe Raad van Inspiratie: Zeeuwse jongeren die zich inzetten voor de natuur.'

Hoe zie jij Zeeland in 2064 voor je?
'Ik hoop dat er dan nog steeds een Raad van Inspiratie is, en dat alle jongeren die meegedaan hebben nog steeds verbonden zijn aan natuurwerk. De stem van jongeren heeft dan ook een belangrijke plek in onze maatschappij, heel anders dan nu. De gevestigde orde schrijft de wetten en regels, maar jongeren denken out of the box, hebben nog geen oogkleppen op. Ik denk dat Nederland in 2064 volledig geëlektrificeerd is. En dat we heel veel decentraal werken, zoals ik ook leerde bij de water-zuivering: groene systemen in de wijk, in de streek, waar iedereen meteen profijt van heeft.'

Wat is er nodig om dit te bereiken?
'De maatschappij is verre van goed ingericht op alle transities die nodig zijn. De realiteit is soms hard, je kunt makkelijk overweldigd raken door feit en fictie. Hardnekkig positief blijven is belangrijk, dat helpt ook in een lastig werkveld als natuur en milieu: elk bijenhotel en elk struikje dat je plant is een stapje in de goede richting. En die decentralisatie, daar geloof ik echt in: met volkstuinen en moestuinen kun je biologische groenten aan je burens verkopen en zit je niet vast aan lange ketens van distributie en transport. En in plaats van die 380 kV monsterverbindingen kun je ook lokale centra creëren waar je energie kunt opwekken en verdelen. En dat kunnen ook mooie groene plekken zijn - als we dat samen willen.'

'De gevestigde orde schrijft de wetten en regels, maar jongeren denken out of the box.'

Sal
van den Berg

Geboorteplaats: Goes

Geboortejaar: 2000

Woonplaats: Utrecht

Huidige functie: Student Applied
Ethics aan de Universiteit Utrecht

Hoe ontstond je liefde voor natuur?

‘Die hoort bij mij en bij mijn Zeeuwse identiteit. Ik ben geboren in Goes en voel me trots als ik aan onze provincie denk: altijd water dichtbij, bossen, stranden, zoveel vogels. Een half jaar geleden ben ik naar Utrecht verhuisd, de eerste keer dat ik ergens anders woon. Ik was leraar geschiedenis en schrijf voor Overdwars, het online magazine van Groen Links. In 2025 start ik met een studie Applied Ethics aan de Universiteit Utrecht, omdat de moraal zo vaak mist in ons Westerse leven. De natuur, moraal, idealen – die zijn voor mij nauw verbonden.’

Hoe zie jij het jaar 2064?

‘Zeeland zou een fantastisch groene provincie kunnen zijn, blijven, worden. Het toerisme en de agrarische sector een tandje terug, meer rust en ruimte en

natuurherstel. Zeeland als baken voor de natuur. Daar kunnen we dan op een afstandje van genieten. Ik ben benieuwd naar de weg ernaartoe. Ergens is het wel een eer dat we zulke grote veranderingen mogen meemaken. Europa is bezig met klimaatrechtzaken en maakt heel snel grote stappen.

En China stiekem ook, als het gaat om groene energie. De vraag naar kolen stort in. Natuur krijgt steeds vaker een plek aan vergadertafels. Maar hoe krijg je iedereen zo goed mogelijk mee met al die veranderingen?’

Wat is er nodig om dit te bereiken?

‘We hebben een positief klimaatverhaal nodig. Roepen dat de wereld overstroomt als je biefstuk blijft eten werkt niet

motiverend. Laten we een aantrekkelijk beeld schetsen: over veertig jaar kunnen we in een prachtig groene, duurzame, verbonden wereld wonen. Dat kunnen we, dit is niet de eerste crisis waar we als mensheid voor staan. Tijdens de coronajaren konden we razendsnel onze levenswijze aanpassen. Maar we hebben duizend dingen aan ons hoofd. Plannen, rekeningen, de hond die naar de dierenarts moet. Zelf ben ik in 2024 vader geworden – ongelooflijk hoeveel spullen je daarvoor nodig hebt. Elke verandering is moeilijk en spannend. Maar kijk naar het stemrecht, de afschaffing van

de slavernij, de invoering van de drukpers en de auto – de wereld kan in korte tijd immens veranderen.’

‘In mijn lessen geschiedenis vertelde ik over de Atheense democratie, waarin vrouwen en slaven niets te vertellen hadden. Een meisje sprong boos op uit haar stoel: dat kón toch niet, zoveel mensen uitsluiten? Ik hoop dat we over veertig jaar precies zo verontwaardigd uit onze stoelen springen, als we horen over onze overconsumptie en vervuiling. Noem me een hippie, maar ik hoop gewoon op een wereld waarin vriendelijkheid de

norm is, niet iets radicaals. Ik zou nooit afval in de tuin van mijn familie of vrienden dumpen, ook niet bij de burens. Dus waarom kijken we dan weg als we afval exporteren naar India? Ik snap die uitdrukking ‘mondiale familie’ ook ineens veel beter. We missen rolmodellen die een simpele, broodnodige boodschap uitdragen: heb lief, zorg voor de natuur. Ik geloof ook sterk in burgerberaden: laat mensen zelf hun bestaan vormgeven, in plaats van kortzichtige politici. En met een basisinkomen voor iedereen komen er vanzelf meer tuinen, voedselbossen, tijd om naar vogels en dolfijnen te kijken.’

Sal van den Berg spreekt demonstranten toe bij
Klimaatmars in Middelburg op 24 mei 2024. Foto: ZMf

‘Laat mensen zelf hun
bestaan vormgeven, in
plaats van kortzichtige
politici.’

'We hebben nieuwe woorden nodig voor nieuwe situaties, de taal van jongeren helpt daarbij.'

Merel van der Peijl

Geboorteplaats: Terneuzen
Geboortjaar: 2002
Woonplaats: Terneuzen
Huidige functie/beroep: Stagiair ZMf, Student Toegepaste Biologie bij de HAS

Merel van der Peijl op kantoor ZMf in Middelburg. Foto: ZMf

Hoe ontstond je liefde voor natuur?

'Die is er al zolang ik me kan herinneren. Ik groeide op in Terneuzen en was een drukke nieuwsgierige peuter, altijd buiten aan het rennen. Ik weet nog dat we op vakantie waren en dat ik een stepje op de camping had gepikt, om hard in mijn eentje rond te crossen. Toen zag ik op precies het goede moment een molletje omhoog komen in het gras, dat vergeet ik nooit meer. Die fascinatie voor de natuur heb ik altijd gehouden: hoe alles samengaat, samenwerkt, hoe alles een plek heeft. Als iets me boeit dan wil ik er ook alles over weten: van dinosaurussen ging ik via fantasiewerelden naar biologie. We begrijpen zoveel nog niet. En dan planten we ergens een boom, maar die doet het pas echt goed door schimmels in de bodem, planten die erom heen groeien. Samen staan ze sterker.'

Hoe zie jij het jaar 2064?

'Laat ik me vooral richten op positieve dingen. Ik hoop dat we onszelf dan eindelijk minder richten op de economie, op constante groei, en ons meer richten op in stand houden. Dat groei en winst mogen betekenen dat je iets goeds doet voor onze leefwereld. Veel mensen zeggen dat ze niet geloven in klimaatverandering. Maar ook dan krijg je er mee te maken. De mens is gewoon een dier, niet specialer dan de rest. En die dijken gaan doorbreken. Maar hoe bereiden we ons voor? Ik doe nu literatuuronderzoek naar oesters en hun habitatvorming, hoe ze in de Scheldes kunnen helpen met vele problemen: erosie, algen, zuurstoftekort in het water. Oesters zijn biobouwers, ze maken schuilplaatsen voor vissen en andere dieren, hebben invloed op de stroming. Ik hoop dat we in 2064 veel meer gecombineerd onderzoek doen: hoe helpen oesters en mossels elkaar? Zoals in Canada een onderzoek naar zeezoogdieren als conclusie had om ook op de bevers te letten. Hun dammen en burchten hadden veel invloed op voedsel en ziektes bij dolfijnen en walvissen.'

Wat is er nodig om dit te bereiken?

'Dat we in begrijpelijke taal uitleggen wat er aan de hand is,

dat zou verplicht moeten zijn. Dat mensen beter inzicht krijgen in de mechanismes achter nepnieuws, hoe wetenschap werkt. En dat we hokjes en vooroordelen doorbreken, beter samenwerken. Veel mensen botsen op de harde structuren en systemen die we hebben gemaakt. We hebben nieuwe woorden nodig voor nieuwe situaties, de taal van jongeren helpt daarbij. Nieuwe generaties leren dat wat ze anders maakt, juist een kracht kan zijn. Zoals de focus van autisme, de energie van ADHD.'

'Ik zie dat mijn buurt steeds groener wordt, veel mensen slopen de tegels uit hun tuin voor groen. We hebben ook echte natuur dichtbij woonwijken nodig, niet alleen parkjes met bankjes en een paar bomen. Dijken, waar alles mag groeien. Niet alleen mannelijke bomen planten, ook vrouwelijke. Balans, dat hebben we nodig. Beter kijken naar het grotere plaatje, naar ketens. Daar komt heel veel nieuwe informatie uit voort, maar dan heb je ook vast weer slimme geesten die daar heel blij van worden. Want het slaat nergens op, de wereld zo vervuilen, alleen maar voor geld. Laten we kinderen weer leren dat er zoveel meer de moeite waard is dan alleen dat stomme geld.'

Veertig jaar ZMf én verder: 2025 - 2064

2025	ZMf viert veertigjarig bestaan	Doel is bereikt!
2026	Totaalverbod op PFAS	Al mooie resultaten bereikt!
2030	Verandering in lessen economie, de Donuteconomie en Zeven Generatie Denken worden verplicht in al het beleid	Doel is bereikt!
2033	Nieuwe zeepaardjessoort ontdekt in Oosterschelde, groen kleinschalig toerisme neemt een vlucht	Doel is bereikt!
2034	De bouw van nieuwe recreatiewoningen stopt, Roompotparken worden afgezonken of teruggegeven aan de natuur	Doel is bereikt!
2036	Exportmarkt kolen ingestort, grote afname longziektes	Doel is bereikt!
2038	Verbod op bestrijdingsmiddelen in de landbouw	Doel is bereikt!
2039	Biologische landbouw is de norm	Doel is bereikt!
2040	Universeel internationaal basisinkomen, eerste wisselpolders in Zeeland	Doel is bereikt!
2042	Afbreekbare huizen van hennep en schimmels zijn populair bij jongeren, net zoals de treinverbinding Vlissingen - Gent	Doel is bereikt!
2043	Besluit terugkeer van getijdenwerking in de Grevelingen	Doel is bereikt!
2044	Definitieve sluiting kerncentrale Borssele en afblazen van plannen extra kerncentrales, want niet nodig	Doel is bereikt!
2045	Zeeuwen wonen in drijvende woonwijken, gezellig aan- of afmeren bij familie en vrienden	Doel is bereikt!
2046	Westerschelde is helemaal schoon, een geliefde plek voor lange afstand-zwimmers	Doel is bereikt!
2048	Getijdencentrales geopend, Zeeland is een belangrijk knooppunt in de witte waterstofeconomie	Doel is bereikt!
2050	Zeeuwse economie is volledig circulair	Doel is bereikt!
2055	Zero Waste Steden Goes, Middelburg en Terneuzen behalen prijzen	Doel is bereikt!
2063	Aarde koelt voor het eerst sinds begin van de industrialisering weer af	Doel is bereikt!
2064	ZMf heft zichzelf op, alle doelen zijn bereikt, vrijwilligers, (oud)medewerkers en Wantij-redacteurs heffen samen het glas	Doel is bereikt!

Doel is bereikt! Al mooie resultaten bereikt! Nog veel te doen!

column

Wordt ZMf ooit misbaar?

Guido Krijger, medewerker Wantijredactie

Foto: Guido Krijger

Veertig jaar geleden, in de zesde klas, schreef ik een werkstuk over zure regen. Ik kan mij nog vaag de tekening herinneren die ik op de voorkant had gemaakt. Een mooie boom, met kleurpotloden en veel ijver. Dat jaar werd ook ZMf opgericht.

Mede dankzij de milieufederatie is er beleid gekomen waardoor de uitstoot van zwaveldioxide is teruggedrongen en daarmee ook de zure regen. De twee andere verantwoordelijke stoffen (stikstofoxide en ammoniak) komen echter nog volop voor in het milieu. We zijn van de regen in de drup. De regen is weliswaar minder zuur, maar de stikstofkringloop is zo sterk verstoord dat de biodiversiteit achteruit holt.

Ondanks de vele successen die zijn geboekt door organisaties die zich inzetten voor natuur, milieu en duurzaamheid, lijkt het soms ook wel eens vechten tegen de bierkaai. Maar wat of wie is die bierkaai eigenlijk en leidt vechten wel tot de gewenste transformatie? Volgens mij zijn het ingeslopen systemen zoals materialisme en kapitalisme en het daarmee gecreëerde wereldbeeld. Daar kan

je niet tegen vechten. Als je vecht doe je dat tegen mensen. En het zijn juist de mensen bij wie transformatie moet plaatsvinden. Eerst de binnenwereld omdat die de buitenwereld creëert. En dat vraagt om liefde, niet om gevecht. Dat is hoe het werkt. Mensen die weer contact maken met hun hart zijn niet meer in staat te leven als functionaris in dienst van destructieve systemen. Dan verdwijnt de bierkaai onopgemerkt en vanzelf.

Deze verwachting is niet gebaseerd op een onrealistische droom. Er is een sterk groeiend aantal mensen die de systemen herkennen, zich minder door deze systemen laten leiden en kiezen voor een leven dat bijdraagt aan hun eigen gezondheid en die van de wereld. Dat is mijn hoop. In feite hoop ik dat ZMf over veertig jaar misbaar is.

Berichten van zmf

Geef een lidmaatschap cadeau!

Op zoek naar een leuk cadeau voor iemand, maar geen flauw idee? ZMf heeft de gouden tip voor een origineel presentje: geef een lidmaatschap van ZMf cadeau!

Dat is niet alleen eens iets anders, maar ook belangrijk. Want hoe meer steun wij krijgen, hoe luider we de stem van de Zeeuwse natuur kunnen laten klinken op cruciale beslismomenten. Onze leuke cadeaukaarten geven ook nog eens lekker weg. Koop ze op onze website. Kijk onder 'Steun ZMf'.

In memoriam

In december 2024 overleed Gert de Groot. Hij was een zeer gewaardeerd voorvechter van natuur. Gert was en blijft een groot voorbeeld voor ZMf en andere groene partners. Daar zijn we heel dankbaar voor.

advertorial

We komen ook op plekken zonder postcode.

Een mooi en duurzaam Nederland voor iedereen! Dat is waar de Natuur en Milieufederaties zich voor inzetten. Bijvoorbeeld met Plan Boom. Door 10 miljoen bomen in heel Nederland te planten, werken de Natuur en Milieufederaties samen met vrijwilligers en partners aan het verkleinen van de CO-2 uitstoot en maken we onze leefomgeving mooier, groener en gezonder.

18+ Speel bewust

De Natuur en Milieufederaties ontvangen sinds 1996 een bijdrage van € 56,1 miljoen. Deelnemers van de Postcode Loterij: bedankt! Dankzij u kunnen wij de Natuur en Milieufederaties en meer dan 100 andere organisaties financieel ondersteunen. En dankzij u heeft de Postcode Loterij sinds 1989 al ruim € 6,2 miljard aan goede doelen geschonken. **Samen voor een betere wereld: postcodeloterij.nl**

Dankzij u.

Sluiterijd

Voor iedere Zeeuw gratis een boom!

De afgelopen jaren werden er met Plan Boom 100.000 nieuwe inheemse bomen geplant om Zeeland een stuk groener en klimaatbestendiger te maken. De bomen zorgen voor een schuilplaats voor dieren, geven schaduw, nemen water en CO₂ op, geven zuurstof en sommige dragen vruchten. Zmf gaat door met deze actie en streeft naar 400.000 stuks: voor elke Zeeuw gratis een boom!

*Ophaaldag bij kantoor
Delta in Middelburg.*

Retouradres: Zmf
Kousteensedijk 7, 4331 JE Middelburg

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

